

ХОРЕОГРАФІЧНЕ МИСТЕЦТВО

УДК 930.85 (801+793)

DOI: <http://dx.doi.org/10.30970/vas.26.2025.217–231>

НАРОДНА МОВНА ТА ПІСЕННО-ХОРЕОГРАФІЧНА ОСОБЛИВІСТЬ ЛЕМКІВЩИНИ

Роман БЕРЕСТ

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7405-2020>

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
кафедра режисури та хореографії,
вул. Валова, 18, Львів, Україна, 79008
e-mail: Berest_liet@ukr.net*

Олег ПЕТРИК

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4245-3839>

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
кафедра режисури та хореографії,
вул. Валова, 18, Львів, Україна, 79008
e-mail: Oleh.Petryk@lnu.edu.ua*

Наголошено на характерних рисах і ознаках духовної та матеріальної культури лемків, окреслено трагічні події їхньої історії, визначено особливості географічного розташування, історичну автохтонність та самотність. Значну увагу відведено аналізу мовного діалекту лемків, який становить основи та особливості у формуванні й розвитку народної пісенно-хореографічної творчості. Через призму різних подій акцентовано увагу на давній та багатій історико-культурній спадщині Лемківщини, впливах на неї історичних, соціальних, лінгвістичних, етнографічних, географічних, національних, релігійних, політичних та інших чинників. Лемківщина дала світу багато талантів. Творчим шедевром національного значення, почерпнутим з лемківської скарбниці, стала зворушлива народна пісенна балада “Плине́ ка́ча по Ти́сіні...”. Іншим прикладом унікального таланту є народна колядка на слова лемківського поета Богдана-Ігоря Антонича “Народився Бог на саях”. Поряд із пісенними творами особливе місце належить хореографічному мистецтву лемків, адже ще й досі давні танцювальні хороводи супроводжує народна пісня. Відмічено великі заслуги перших дослідників культурної спадщини Лемківщини, особливо Романа Гарасимчука у пошуку, вивченні й популяризації давнього лемківського танцювального мистецтва.

Методологія. Дослідження виконано на основі застосування низки сучасних наукових методів (порівняльний, типологічний, аналітичний, синтетичний та ін.), підходів та принципів (об’єктивності, історизму та ін.).

Наукова новизна полягає у комплексному дослідженні проблематики, введенні у науковий обіг нових матеріалів та отриманих результатів.

Ключові слова: лемки, танець, історія, пісня, музика, мистецтво, мова, культура, спадщина, депортації.

Постановка проблеми. Серед сучасних етнічних груп України лемки привертають особливу увагу, як народ, позбавлений Батьківщини. Унаслідок повоєнного врегулювання кордонів основна частина Лемківщини опинилися в складі Польщі та Словаччини. Зараз невеликі поселення лемків трапляються в Галичині, на Закарпатті, Поділлі, Поліссі, Волині, Донбасі, а також далеко за межами українських земель, що стало наслідком примусової депортації. У своїй історії населення Лемківщини пережило численні наруги й репресії. Лише у минулому столітті з лемками жорстоко розправлялися військово-політичні режими царської росії, Австро-Угорської імперії, міжвоєнної та повоєнної Польщі, більшовицької України, яка входила до складу СРСР, що актуалізувало еміграційні процеси, політичну поляризацію населення. Лемки були найбільш знедоленим етносом, який силоміць вигнали з рідних домівок. Нечуваним явищем після закінчення Другої світової війни стали операції “Вісла” та “Захід”, що передбачали примусові депортації лемків у трудові табори на шахти Донбасу, північних районів росії, Сибіру, Уралу, Казахстану, Кузбасу, Далекого Сходу, де вони перебували на правах в’язнів і працювали у нелюдських умовах. Незважаючи на проблеми територіальної розмежованості, лемки зуміли зберегти власну мову, культуру та національну ідентичність. Їх народний святковий одяг, традиції, звичаї, обряди, унікальна пісенна та хореографічна творчість стали безцінним доповненням у скарбницю національної культурної спадщини України.

Проте досі маловідомою залишається етнокультурна історія Лемківщини у міжвоєнний період (1921–1939), визвольні змагання лемків (1918–1920), Флоринська та Команчанська лемківські республіки, події Першої світової війни (1914–1918), довоєнний період (XIX–1914), нав’язування русофільських ідей [4; 8; 9; 11; 13], що вимагає у сучасних дослідників детального й прискіпливого вивчення історії лемків. Актуальність проблеми загострює антиукраїнська діяльність єпархій російської православної церкви в Польщі та Словаччині, поширення новітньої русофільської ідеології про єдиний русиноруський народ, якій ворожі структури намагаються підпорядкувати теперішні культурно-освітні заклади, товариства та відмежувати лемків від України.

Аналіз останніх публікацій. Серед найновіших наукових праць з проблематики вивчення питань суспільного становища й трагічної долі лемків у періоди Першої та Другої світових воєн, повоєнного врегулювання виділяються кілька робіт сучасного польського дослідника лемківського походження Б. Гальчака (“Лемківський баланс ХХ століття” [8], “Польський міф про “східні креси в польсько-українських відносинах” та ін.) [9], науковця з Івано-Франківська І. Любчика (“Етнополітичні процеси на Лемківщині наприкінці ХІХ–30-х рр. ХХ ст.: проблема національного самоусвідомлення”) [15]. Умови існування лемків та інших українських етнічних груп, що заселяли польсько-українське прикордоння в міжвоєнний, воєнний та повоєнний

періоди, відображено у колективній монографії Р. Дрозда, Б. Гальчака та І. Мусієнка (“Історія українців у Польщі в 1921–1989 роках”) [13]. Далеко не прості питання етнокультурної трансформації лемківської культури під дією різних чинників намагалася висвітлити у своїй монографічній праці дослідниця О. Фабрика-Процька (“Трансформація лемківської традиційної культури в Україні II пол. ХХ – поч. ХХІ ст.”) [20].

Мета статті – висвітлення чинників, які впливали на формування й розвиток мовного діалекту лемків, самобутньої національної культури, традицій, звичаїв, обрядів, пісенної та хореографічної спадщини лемків у першій половині ХХ ст.

Виклад основного матеріалу. Історично та географічно Лемківщина простелилася західною частиною Карпат по обох схилах Низьких Бескидів. Карпатський вододільний хребет розділяє її на південну (закарпатську) та північну (прикарпатську). Східною межею закарпатської Лемківщини вважають р. Уж, а західною – р. Попрад. Прикарпатська Лемківщина окреслюється від р. Сян на сході аж до Попраду та Дунайцю на заході. Проте внаслідок післявоєнного територіального врегулювання, проведеного урядом СРСР, до України потрапила лише невелика частина Лемківщини Великоберезнянського та Перечинського р-нів Закарпатської обл., а решта земель опинилася в складі Польщі та Словаччини.

Восени 2024 р. українці різними заходами вшанували пам’ятні дати трагічних подій і примусової депортації лемків 1944–1947 рр. Наслідки повоєнного врегулювання були найбільш жорстокими і трагічними за всю історію Лемківщини. Їх супроводжували воєнізовані антиукраїнські заходи – арешти, фізичні розправи, вбивства, мародерства, грабежі, примусові депортації та інші негідні акції, які під егідою силових структур СРСР також проводили новостворені силові структури комуністичних урядів Польщі та Словаччини. Аналіз документів і публікацій засвідчує, що лемки були надзвичайно довірливим народом, обдуреним російською пропагандою, яка наполегливо ведеться майже два століття. Її плоди ще й досі проростають на Лемківщині, особливо за межами України в парафіях московської церкви, проросійських товариствах, підсилюються різними російськими виданнями. Навіть зараз частина корінного лемківського населення твердить, що “ми не українці, а – русини”. А це велика біда національного розбрату, яку створила і наполегливо імплементує росія у своїх сучасних наративах.

У контексті зазначеної проблеми виникає далеко не просте риторичне питання: чому лояльна до українців Австро-Угорська імперія, яка в Галичині створила Королівство, сприяла заснуванню українських шкіл, товариств, розвитку національної культури, розбудовувала економічну, виробничу, соціальну інфраструктуру, згодом жорстоко карала лемків (і галичан) арештами й концентраційними таборами Галергофа, Гмінда, Хотцена та ін. (рис. 1–4). А росія, яка упродовж ХІХ–ХХ ст. усіма доступними шляхами, методами й засобами одурманювала та винищувала українців, приховувала свої злочини, викорінювала українську мову й культуру, освоювала українські землі, руйнувала українську національну спадщину, насаджуючи власні

світоглядні стереотипи, залишилася для багатьох лемків у ілюзорній уяві “братнього народу”.

У вересні 2024 р. у Львівському університеті на факультеті культури і мистецтв відбулася Всеукраїнська науково-практична конференція “Історико-етнографічна ідентифікація лемківської культури: історія, традиція, мистецтво”. В ній взяли участь не лише науковці, а й представники лемківських культурно-мистецьких ансамблів, організацій, товариств, що дало змогу виконавцям продемонструвати народні пісенні та хореографічні твори, а науковцям донести до широкого загалу особливості духовної та матеріальної культури, відкрити трагічні сторінки історії лемків. Проте Програма виступів на конференції засвідчила лише вибрані події з контексту недавнього минулого Лемківщини.

Великою проблемою й досі залишається опікунство російських ідеологів над Лемківщиною. Русофільство пропонувало галичанам різні варіанти спорідненості із росією, в основі якої лежала уявна “Русь”. Проте правдива історична назва росії – московія, яка існувала до початку XVIII ст. Метою появи нової назви була проблема відторгнення земель Київської Русі від Речі Посполитої. Однак, крім фальшивої облуди, росія не має нічого спільного з галичанами і тим більше з лемками. Історично лемків вважають однією з гілок білих хорватів, яких згадує чимало давніх писемних вітчизняних та зарубіжних джерел, відомих дослідників історичного минулого України [12, с. 488–490]. Іншим аргументом є археологічні матеріали празько-корчацької культур (V–VII ст.) та їх локальне поширення у Карпатах, Прикарпатті і Закарпатті, яке відомий чеський археолог Любар Нідерле окреслював від передмістя Праги до Волині [19, с. 193, 224]. Міф про єдиний русино-російський народ розвіюють антропологічні дослідження Федора Вовка, який виділяв значні відмінності між росіянами та українцями [7]. Важливими для ствердження мовного українства на Лемківщині стали лінгвістичні дослідження Івана Верхрадського, опубліковані у 27–30 випусках “Записок НТШ”. Причиною засмічення мови лемків іншомовними діалектами були чужоземні впливи [5, с. 1–68].

В основі лемківська мова і письмо залишилися українськими. Про це свідчать численні приклади народної поезії. Наприклад, народне віншування з с. Герлахова.

*Пане газдо, пані газдиньо!
Свате – родиню!
Чи спите, чи чуєте?
Вінчуєме вам вельо щастя, здоров'я,
Гойне божське пожегання,
Постигнути славу небеску
І коруну ангелску [21, с.187].*

Характерною особливістю лемківської мови є спотворений наголос. Наприклад, ми говоримо вода і лемки також говорять во́да, але зі зміщеним наголосом. Тобто однією з типологічних ознак лемківської розмовної мови є сталий наголос під час вимови слів на перший склад (ду́ша, ру́ка, но́га).

Крім наголосу, побутує низка інших відмінностей. Зокрема, звук “с” перед голосними “і”, “я” (навіть якщо між ними є м'яка приголосна)

переходить у “ш”. У виданнях цей звук друкують як “сь” (Сян – це Сьян, світ – сьвіт, маслянка – масьянка). Винятком є слова сіль, росів, стівка. Зауважено також, що іменники жіночого роду й узгоджені з ними прикметники та займенники в орудному відмінку закінчуються на “ом”. Зокрема, українське слово водою у лемків вживається як водом, мною – мном, тобою – тобом, рукою – руком, головою – головою і т. д. Традиційні в українській мові м’які приголосні у вимові не пом’якшуються (жовтен, дев’ят, ядвовец, місяц, осїн, ден, квітен). В іменниках та прикметниках перед голосними “л” вони переходять у “в” (слово – це свово, молодий – моводий, слуга – свуга, весело – весево). У лемківських селах Маластів, Вірхня, Баниця, Ясюнка, Крива, Вововец дієслова минулого часу однини чоловічого роду закінчуються на “в” (ходив, пішов, писав, робив), а жіночого і середнього роду – на “ва”, “во” (ходива, пішва, писава, робива). У с. Висова дієслова минулого часу однини чоловічого і жіночого роду вимовляють через “л” (ходил, пішол, писал, водил, нашол), що засвідчує характерне нашарування русизмів.

У розмовній мові лемків трапляються російські слова, а в окремих словах граматики побутує російська буква “ы”. Це стало наслідком російського мовного засилля в український лексикон, яке активно відбувалося впродовж другої половини ХІХ ст. та на початку ХХ ст. Для прикладу візьмемо українське слово весілля. У лемків – це весылля (рос. – свадьба), тобто українське слово з російською буквою “ы”. За тривалий період лемківську мову засмітило багато російських слів, які виходили з розмовної мови, газет, журналів, публікацій русофілів (рис. 5–7).

У мовному лексиконі лемки вживали багато слів іншомовного походження, зокрема, з польської (бардзо, бандаж, ровер, фаля, імосьць та ін.); словацької (мамічка, югас, черево, шварне та ін.); угорської (пайтаж, тугай, пайташувати та ін.); німецької (братрура, глянци, герок та ін.); англійської (бойс, пейза, фільці, оберговзи) та інших мов. Цікаво, що у різних районах Лемкіщини одні й ті ж ремесла, предмети, фрукти, овочі могли мати різні назви. Наприклад, картоплю в с. Маластів називають компері, с. Воловець – бандури, с. Мшана – бандурки, с. Боднарка – грулі, с. Вапенне – зим’яки, що є свідченням чужоземних мовних впливів та запозичень.

Особливо впливала на населення Лемківщини місцева православна церква, якою активно опікувалися російськомовні священники, чернецтво. При церквах й монастирях діяли культурно-освітні студії, гуртки, товариства, школи. Такій школі лемки відводили велику увагу, адже вона у майбутньому давала змогу здобути фахову освіту у навчальних закладах росії. Австрійська влада не бачила в цьому жодної проблеми, а навпаки, сприяла створенню національних початкових шкіл, що стало для русофілів сприятливим ґрунтом. Російські ідеологи не просто політично переорієнтовували галичан і лемків, а формували опорний плацдарм росії для подальших загарбань. Об’єктом особливої уваги стали західні українці, яких лагідно називали русами та русинами, хоча жодне писемне джерело не стверджує, що в Карпатському регіоні проживали племена русів. Це тлумачення придумане у ХVІІІ ст., коли московія перетворилася на росію. Згодом з’явилася Галицька Русь, Угорська Русь, Підкарпатська Русь, Молдавська Русь, Московська Русь, Тобольська Русь

та ін. Галичанам російські ідеологи твердили, що вони не українці, а русини і росія – це їхній захист і майбутнє. Багато відомих галичан свято вірило і пропагувало російську ідею [4, с.124–270]. Російська пропаганда та інші чинники розкололи Лемківщину на два табори (народовський – проукраїнський і русофільський – проросійський).

Перша світова війна та успішний наступ російської армії під час Галицької операції (восени 1914 р.) стали потужним каталізатором для виразу політичних уподобань русофілів. Українська еліта Львова звернулася до галичан підтримати російську армію (рис. 8). З приходом росіян у Галичину русофіли стали видавати окупантам прихильників австрійської влади та українських діячів, що призвело до нечуваних звірств, масових арештів, убивств, грабежів, примусових депортацій у глибинні райони росії. Визволителі виявилися дикою ордою, грабіжниками, вбивцями і мародерами (рис. 9). Особливого розмаху репресії набули на Лемківщині, де русофільство мало глибоке коріння.

Однак уже незабаром Австрія за підтримки союзників звільнила Галичину від російських окупантів. Повернулася австрійська влада, яка тепер різними репресивними методами карала прибічників росії (рис.1, 2). Станом на 9 листопада 1914 р. у концтаборі Талергоф опинилося 5 700 в'язнів з Галичини, серед них – 1 915 лемків. А від кінця 1914 до початку 1916 р. у Талергофі перебувало 14 000 в'язнів. Жорсткий табірний режим, важка праця, голод, антисанітарія та різні хвороби були причиною великої смертності серед в'язнів та дітей. 10 травня 1917 р. указом австро-угорського імператора Карла I табір закрили, а в'язнів звільнили. Війна вплинула на політичну переорієнтацію низки русофільських товариств Галичини. Зокрема, культурно-освітнє товариство “Руська бесіда” змінило назву на “Українська бесіда”, зміни в статут внесло товариство “Просвіта”.

Перша світова війна в росії спочатку переросла у революцію, а згодом у громадянську війну. У цих подіях українці плекали великі надії вибороти власну незалежну державу. Багато лемків воювало за Україну у складі Січового стрілецтва, у підрозділах Української галицької армії. Капітуляція Австро-Угорщини сприяла створенню 1 листопада 1918 р. Західноукраїнської Народної Республіки, а вже 4 листопада того року народні збори Східної Лемківщини проголосили про утворення Східно-Лемківської (Команчанської) Республіки. Головою Ради обрали отця Пантелеймона Шпильку, а керівником Українського повітового комітету – Гриця Судомира. Від імені ЗУНРу створили судову гілку влади, яку очолив місцевий суддя Іван Куціла [14]. У відповідь 5 грудня 1918 р. на селянському вічі у с. Флоринка русофіли проголосили про створення Західної Лемківської Республіки. Адвокат Ярослав Качмарчик став президентом, священник Дмитро Хиляк – міністром внутрішніх справ, а вчитель Микола Громосяк – міністром сільського господарства. Республіка виступила за приєднання до росії та проти об'єднання із Західноукраїнською Народною Республікою [11]. Існування обох республік виявилось короткотрасним. Після поразки ЗУНРу поляки їх ліквідували.

У міжвоєнний період радянська влада не побачила злочинів царського режиму, а активізувала свою діяльність у руслі формування та підтримки

оновленого русофільства. В Галичині створили культ невинних жертв русинства як символ народних страждань, стійкості, патріотизму, єдності Русі. Відбувалися “Талергофські з’їзди”, видавали “Талергофські збірники”, художні та поетичні твори.

Одним з активних пропагандистів неорусофільства ще з довоєнного періоду залишився корінний галичанин, виходець з с. Більче Миколаївського повіту Юліян Яворський, якому належить низка віршованих творів, виданих російською мовою (“Блудные огни” (1922), “Галицкая Голгофа” (1924), “Думы о Родине” (1925), “Освобождение Львова” (1925) та ін.).

У міжвоєнний період становище лемків, які опинилися в межах Польщі та Словаччини, було різним. Поляки закривали українські школи, забороняли роботу українських культурно-освітніх закладів, стверджуючи, що діалект лемків є польським, а лемки – це етнографічна група польського народу. Натомість у словацькій частині Лемківщини існували й надалі українські школи, товариства, освітні і культурні осередки, які словаки називали “руськими”.

Німецька окупаційна влада ще до початку Другої світової війни дозволила лемкам відродити шкільництво, заснувати фахові школи, учительські семінарії, культурно-освітні товариства, кооперативи. У 1934 р. у Сяноку заснували музей “Лемківщина”, де було продемонстровано велику кількість археологічних, етнографічних експонатів, які правдиво відображали історію та культуру лемків. Німецька влада не втручалася в експозиційну, виставкову та науково-дослідницьку роботу музею. Після утворення окремої єпархії для православних лемків під опікою архієпископа Палладія русофільські впливи у лемківській церкві зникли. Український центральний комітет в Кракові, який очолював В. Кубійович, сприяв національному відродженню та очищенню Лемківщини від русофільства.

Особливою етнокультурною візією Лемківщина відкрила світу свій багатогранний хореографічний талант. Він пов’язаний з утіленням традицій, звичаїв та обрядів у народних хороводах.

До гаю, дівчата, до гаю,

Бо нас там паробці волають!

Повно невіст стоїт поза пец,

А нас там волають на танец... [21, с. 325].

Фактично сьогодні вивчення танцювального мистецтва Лемківщини опинилося поза увагою дослідників, що зумовлено специфікою та умовами розпорошеного проживання лемків, впливами та синтезом різних хореографічних культур та іншими чинниками. Український етнолог Роман Гарасимчук став чи не єдиним дослідником лемківського танцювального фольклору. Він згадує давні танцювальні хороводи (“Мости”, “Качки”, “Мотаний танець”, “Горіла липка”), які виконували з народним пісенством з нагоди зустрічі весни (на долинах та в гаях); приходу Великодніх свят (на старих кладовищах та біля церкви); святкування Івана Купала (поблизу річок); на вечорницях тощо. Зміст хороводних пісень прославляв навколишню природу, дівочу вроду, соціальні стосунки, силу, мудрість, різні побутові та виробничі відносини. Танцювальна хода учасників була простою, експромтом

приспосована до пісенного такту хороводу. Тому виконавцями ставали звичайні сільські аматори танцю. Подібні пісенно-танцювальні хороводи поширені на землях Бойківщини [18, с. 121–127] та Гуцульщини [1, с. 41–47; 2, с. 116–125].

Р. Гарасимчук визначив коломийки, як такі, що належать до певної групи лемківських танців, і за певними ознаками виконання розділив на старовинні та новітні. Відтоді вони стали масовими народними танцями українських етнічних груп Прикарпаття, Карпат, Закарпаття і сусідніх народів. У сучасній практиці лемків їх існує велике розмаїття. У народній пісенній імпровізації коломийки охоплюють усі сторони суспільного життя, а в танцювальному, на відміну від хороводу, мають інші фігури та рухи, які доповнює музика та поетичне слово. До найдавнішої групи дослідник відніс танок “Ровна” та “Лемківський танець”. Подібний танець із назвою “Рівна” ще досі широко побутує у гуцулів Прикарпаття [3, с. 165–175].

Те саме можна сказати про старовинні козацькі танці лемків (“Козак”, “Присіданий”, “Танець колядників” та ін.). У них помітно переважає побутова складова. Із пісенним супроводом у поважно-повільному темпі їх виконували старші люди. До новітніх коломийкових і козацьких танців Р. Гарасимчук зараховує “Верховину”, “Козак” та “Медведок”, які найчастіше виконувала молодь у помірному або в швидкому темпі [10]. Названі танці тісно переплітаються з локальним танцювальним фольклором гуцулів [2, с. 116–125].

На особливу увагу в хореографії Лемківщини заслуговують “Танці іншої структури”, що охоплюють обрядові, побутові, розважальні та інші види народної хореографії. Серед них виділяється молодіжний танок “Карічка”, а його характерним прототипом у гуцулів та бойків – “Коло”. Популярним є жартівливий народний танець “Дупак” (прототип гуцульського танцю “Піп”) та ін. Варто відзначити “Весільний танець”, який серед інших елементів поєднує в собі специфічні рухи танцю “Потряска”.

Загалом праця Р. Гарасимчука містить цінні відомості про танцювальний фольклор лемків. Проте танцювальні рухи, описані дослідником, мають первинне значення та потребують детальної сценічної обробки, яка сприятиме глибшому пізнанню лемківської хореографії та її втіленню в сценічних формах. Порівнюючи та аналізуючи основні положення одноосібного чи парного виконання, малюнки танців, хореографічну лексику лемків, можна зауважити, що багато рухів та фігур у лемківських танцях дуже подібні за своїми назвами, структурою та змістом до аналогічних танцювальних елементів гуцульських, бойківських, польських, угорських, словацьких танців.

Несподівано велика трагедія та наруга прийшла на Лемківщину наприкінці Другої світової війни. 9 вересня 1944 р. у Любліні уряд УРСР та новоствореним радянськими спецслужбами Польським Комітетом національного визволення було укладено Угоду про кордон та етнічні врегулювання. Угода також містила таємні статті, що передбачали боротьбу з українським національним підпіллям. Однак ні поляки, ні українці не поспішали покидати рідні домівки. Тож наприкінці літа 1945 р. радянська влада перейшла до застосування примусово-силових заходів. За офіційною

статистикою до жовтня 1946 р. з УРСР у Польщу було переселено 812 688 осіб, а з Польщі в УРСР станом на лютий 1947 р. депортували 482 109 осіб (рис. 10, 11). Найбільше депортованих опинилося на Тернопільщині. Проблема виникла у тому, що українці відмовлялися від “радянського раю”. Для пришвидшення темпів депортації було розроблено операцію “Вісла”, яка проходила від 28 квітня до 29 липня 1947 р. під суворим контролем партійного керівництва, за активної участі співробітників НКВС та військових спецпідрозділів СРСР. Згодом у жовтні 1947 р. її доповнила операція “Захід”.

Висновки. Конкретні фактологічні матеріали свідчать про давність та самобутність лемківської історії, культури та мистецтва. Вони становлять вагомий пласт національної культурної спадщини. Перебування лемків у різних політичних системах, під багатогранними впливами русофільства спричинили різні етнокультурні нашарування та впливи у мові, письмі, мистецтві, політичній орієнтації. Примусове переселення, арешти, вбивства, пограбування й мородерства стали великою трагедією лемківського народу. Сучасна історія Лемківщини показала світу, що неможливо знищити волелюбну націю та її багатовікову етнокультурну спадщину. Навіть розрізнено, перебуваючи далеко від рідної землі – у віддалених куточках світу й за надзвичайно складних умов існування – лемки зуміли зберегти свою національну ідентичність, багату культуру, традиції, звичаї та обряди.

Список використаної літератури та джерел

1. Берест Р., Кундис Р., Кузик О. Вираз військового мистецтва у давній хореографії Гуцульщини. *Актуальні питання гуманітарних наук*. Дрогобич : Вид. дім “Гельветика”. 2023. Вип. 68. Т. 1. С. 41–47.
2. Берест Р., Кундис Р. Стародавня та сучасна народна хореографія Гуцульщини. *Танцювальні студії : наук. журнал*. Київ : Вид. КНУКіМ, 2023. Т. 6. № 2. С. 116–125.
3. Берест Р., Плахотнюк О., Берест І. Танцювальні рухи і фігури в стародавній і сучасній хореографічній культурі населення Гуцульщини. *Universitatea Pedagogică de Stat “Ion Creangă”*. 2022. С.165–175.
4. Вендланд А. Русофіли Галичини. Українські консерватори між Австрією та Росією, 1848–1915 / пер. з нім. Х. Назаркевич. Львів : Літопис, 2015. 692 с.
5. Верхратський І. Знадоби до пізнання угорско-русских говорів. *Записки НТШ*. Львів, 1899. Т. XXVII. Кн.1. С.1–68.
6. Верхратський І. Про говор галицьких лемків: зб. *фільолог. секції НТШ*. Львів, 1902. Т. V. С. 224–232.
7. Вовк Хв. Студії з української етнографії та антропології. Прага : Укр. громад. вид. фонд, 1928. 354 с.
8. Гальчак Б. Лемківські перспективи на XXI століття. *Історичний архів*. 2012. Вип. 8. С.15–23.
9. Гальчак Б. Польський міф про “східні креси” в польсько-українських відносинах. *Історичний архів*. 2013. Вип. 11. С. 106–110.
10. Гарасимчук Р. Бойківські і лемківські танці / наук. ред. Р. Кирчів. Львів : Ін-т народознавства НАН України. 2008. 318 с.

11. Гарматний Ю. Українська та “Руська” республіки Лемківщини 1919 року. URL: // ‘<https://garmatny.blogspot.com/2021/01/1919.html>.
12. Грушевський М. Історія України-Руси. Київ, 1991. Т. 4. С. 488–490.
13. Дрозд Р. Історія українців у Польщі в 1921–1989 роках / Р. Дрозд, Б. Гальчак, І. Мусієнко ; пер. з пол. І. Мусієнко. 3-тє вид. вип., доповн. Харків : Золоті сторінки, 2013. 272 с.
14. Команчанська республіка. URL: <https://localhistory.org.ua/texts/statti/koma-nchanska-respublika/>.
15. Любчик І. Етнополітичні процеси на Лемківщині наприкінці ХІХ – 30-х рр. ХХ ст.: проблема національного самоусвідомлення. Івано-Франківськ, 2009.
16. “Плине кача по Тисині”: історія пісні, під яку прощаються із загиблими героями. URL: <https://chas.news/past/pline-kacha-po-tisini-istoriya-pisni-pid-yaku-pro-schayutsya-iz-zagiblimi-geroyami>.
17. Різдва (“Народився Бог на санях”). URL: [https://bogpoet.com.ua/ukrainskii-klasiki/antonych-bogdan-igor/rizdvo-\(%C2%ABnarodivsya-bog-na-sanyaх%C2%BB\)](https://bogpoet.com.ua/ukrainskii-klasiki/antonych-bogdan-igor/rizdvo-(%C2%ABnarodivsya-bog-na-sanyaх%C2%BB)).
18. Сапєго Я., Берест Р. Стилістичні виконання народної хореографічної культури бойків у весняно-літньому циклі святкувань/ *Актуальні питання гуманітарних наук. Дрогобич* : Вид. дім “Гельветика”, 2023. Вип. 65. Т. 2. С.121–127.
19. Niderle L. Slovanske starozitnosti. Praha, 1906. D. 2. Sv. 1. S. 193, 224.
20. Фабрика-Процька О. Трансформація лемківської традиційної культури в Україні II пол. ХХ – поч. ХХІ ст. *Музикознавчі студії інституту мистецтв Волинського національного університету ім. Лесі Українки та Національної академії України ім. П. Чайковського*. Луцьк : Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2011. Вип. 7. С. 369–374.
21. Шмайда М. А іші вам вінчую. Календарна обрядовість русинів-українців Чехо-Словаччини. Пряшів, 1992. 502 с.

References

1. Berest, R., Kundys, R., Kuzyk, O. (2023). Vyrav viys'kovoho mystetstva u davniy khoreohrafiyi Hutsul'shchyny [The expression of military art in the ancient choreography of the Hutsul Region]. *Aktual'ni pytannya humanitarnykh nauk. Drohobych*: Vydavn. dim “Hel'vetyka”, 68, 1, 41–47 [in Ukrainian].
2. Berest, R., Kundys, R. (2023). Starodavnya ta suchasna narodna khoreohrafiya Hutsul'shchyny [Ancient and modern folk choreography of Hutsul region]. *Tantsyuval'ni studiyi: naukovyy zhurnal*. Kyiv: Vydavn. KNUKiM, 6, 2, 116–125 [in Ukrainian].
3. Berest, R., Plakhotnyuk, A., Berest, I. (2022). Tantsyuval'ni rukhy i fihury v starodavniy i suchasniy khoreohrafichniy kul'turi naseleennya Hutsul'shchyny [Dance movements and figures in the ancient and modern choreographic culture of the population of Hutsul Region]. *Universitatea Pedagogică de Stat “Ion Creangă”*, 165–175 [in Ukrainian].
4. Vendland, A. (2015). Rusofily Halychyny. Ukrayins'ki konservatory mizh Avstrieyu ta Rosiyeyu, 1848–1915 [Russophiles of Galicia. Ukrainian conservatives

between Austria and Russia, 1848–1915] / per. z nim. Kh. Nazarkevych. L'viv: Litopys [in Ukrainian].

5. Verkhrats'kyu, I. (1899). Znadoby do piznannya uhorsko-russkykh hovoriv [Aids to learning the Hungarian-Russian dialects]. *Zapysky NTSH*. L'viv, XXVII, 1, 1–68 [in Ukrainian].

6. Verkhrats'kyu, I. (1902). Pro hovor halyts'kykh lemkiiv [About the speech of the Galician Lemks]: *zb. fil'oloh. sektsiyi NTSH*. L'viv, V, 224–232 [in Ukrainian].

7. Vovk, Khv. (1928). Studiyi z ukrayins'koyi etnografiyi ta antropolohiyi [Studies in Ukrainian ethnography and anthropology]. Praha: Ukr. hromad. vyd. fond [in Ukrainian].

8. Hal'chak, B. (2012). Lemkivs'ki perspektyvy na XXI stolittya [Lemki perspectives for the 21st century]. *Istorychnyy arkhiv*, 8, 15–23 [in Ukrainian].

9. Hal'chak, B. (2013). Pol's'kyu mif pro “skhidni kresy” v pol's'ko-ukrayins'kykh vidnosynakh [The Polish myth about the “Eastern Kresy” in Polish-Ukrainian relations]. *Istorychnyy arkhiv*, 11, 106–110 [in Ukrainian].

10. Harasymchuk, R. (2008). Narodni tantsi ukrayintsiv Karpat. Kn. 2: Boykivs'ki i lemkiivs'ki tantsi [Boykivski and Lemkivski dances] / nauk. red. R. Kyrchiv. L'viv: In-t narodoznavstva NAN Ukrayiny [in Ukrainian].

11. Harmatnyy, YU. Ukrayins'ka ta “Rus'ka” respubliki Lemkiivshchyny 1919 roku [Ukrainian and “Russian” of the Republic of Lemkiivshchyna in 1919]. URL: // <https://garmatny.blogspot.com/2021/01/1919.html> [in Ukrainian].

12. Hrushevs'kyu, M. (1991). Istoriya Ukrayiny-Rusy [History of Ukraine-Russia]. Kyiv, 4, 488–490 [in Ukrainian].

13. Drozd, R., Hal'chak, B., Musiyenko, I. (2013). Istoriya ukrayintsiv u Pol'shchi v 1921–1989 rokakh [History of Ukrainians in Poland in 1921–1989] / per. z pol. I. Musiyenko. 3-tye vyd. Kharkiv: Zoloti storinky [in Ukrainian].

14. Komanchans'ka respublika [Comanche Republic]. URL: <https://localhistory.org.ua/texts/statti/koma-nchanska-respublika/> [in Ukrainian].

15. Lyubchik, I. (2009). Etnopolitychni protsesy na Lemkiivshchyni naprykintsi XIX–30-kh rr. XX st.: problema natsional'noho samousvidomlennya [Ethnopolitical processes in Lemkiiv region at the end of the 19th and 1930 s. 20 th century: the problem of national self-awareness]. Ivano-Frankivs'k [in Ukrainian].

16. “Plyne kacha po Tysyni”: istoriya pisni, pid yaku proshchayut'sya iz zahyblimy heroyamy [“A duck floats along the Tysyn”: the story of the song to which the fallen heroes are said goodbye]. URL: <https://chas.news/past/pline-kacha-po-tisini-istoriya-pisni-pid-yaku-pro-schayutsya-iz-zagibliymi-geroyami> [in Ukrainian].

17. Rizdvo (“Narodyvsya Boh na sanyakh”) [Christmas (“God was born on a sleigh”)]. URL: [https://bogpoet.com.ua/ukrainskii-klasiki/antonych-bogdan-igor/rizdvo-\(%C2%ABnarodivsvya-bog-na-sanyax%C2%BB\)](https://bogpoet.com.ua/ukrainskii-klasiki/antonych-bogdan-igor/rizdvo-(%C2%ABnarodivsvya-bog-na-sanyax%C2%BB)) [in Ukrainian].

18. Sapyeho, Ya., Berest, R. (2023). Stylistychni vykonannya narodnoyi khoreorafichnoyi kul'tury boykiv u vesnyano-lit'omu tsykli svyatkuvan' [Stylistic performances of the folk choreographic culture of the Boykos in the spring-summer cycle of celebrations]. *Aktual'ni pytannya humanitarnykh nauk*. Drohobych: Vyd. dim “Hel'vetyka”, 65, 2, 121–127 [in Ukrainian].

19. Niderle, L. (1906). Slovanske starozitnosti [Slovanske starozitnosti]. Praha, 2, 1, 193, 224 [in Ukrainian].

20. Fabryka-Prots'ka, O. (2011). Transformatsiya lemktiv'skoyi tradytsiynoyi kul'tury v Ukrayini II pol. XIX – poch. XX st. [Transformation of Lemko traditional culture in Ukraine in the second half of the 19th – beginning of the 20th century]. *Muzykoznavchi studiyi Instytutu mystetstv Volyns'koho natsional'noho universytetu im. Lesi Ukrayinky ta Natsional'noyi akademiyi Ukrayiny im. P. Chaykovs'koho*. Luts'k: Volyn. nats. un-t im. Lesi Ukrayinky, 7, 369–374 [in Ukrainian].

21. Shmayda, M. (1992). A ishi vam vinchuyu. Kalendarsna obryadovist' rusyniv-ukrayintsiv Chekho-Slovachchyny [And I will marry you. Calendar rituals of the Ruthenian-Ukrainian peoples of Czechoslovakia]. Pryashiv [in Ukrainian].

FOLK LANGUAGE AND SONG-AND-DANCE TRADITIONS OF THE LEMKO REGION

Roman BEREST

*Ivan Franko National University of Lviv,
Department of Directing and Choreography,
Valova Str., 18, Lviv, Ukraine, 79008
e-mail: Berest_liet@ukr.net*

Oleg PETRYK

*Ivan Franko National University of Lviv,
Department of Directing and Choreography,
Valova Str., 18, Lviv, Ukraine, 79008
e-mail: Oleh.Petryk@lnu.edu.ua*

The article emphasizes the characteristic features and signs of the spiritual and material culture of the Lemkos. It outlines the tragic events of their history and notes the features of their geographic location, as well as their historical autochthonousness and originality. Considerable attention is paid to the analysis of the Lemko dialect, which forms the basis for the formation and development of folk songs and choreographic creativity.

Through the prism of various events, the article focuses on the ancient and rich historical and cultural heritage of the Lemko region, highlighting the influences of historical, social, linguistic, ethnographic, geographical, national, religious, political, and other factors. The Lemko region has given the world many talented individuals. For example, the touching folk song ballad “A Duck Flows Along the Tysyn River...” has become a creative masterpiece of national significance, drawn from the Lemko treasury. Another example of unique talent is the folk carol inspired by the words of the Lemko poet Bohdan-Ihor Antych, “God Was Born in a Sleigh”.

In addition to songs, choreographic art holds a special place in Lemko culture, as ancient round dances are still accompanied by folk songs today. The significant contributions

of early researchers of Lemko cultural heritage, especially Roman Gerasymchuk, in the search, study, and popularization of ancient Lemko dance art are also noted.

Methodology: The research was conducted using a number of modern scientific methods, including comparative, typological, analytical, and synthetic approaches, as well as principles such as objectivity and historicism. The scientific novelty of this study lies in its comprehensive examination of the problem and the introduction of new materials and research results into scientific discourse.

Keywords: Lemko, dance, history, song, music, art, language, culture, heritage, deportations.

Стаття надійшла до редколегії 09.02.2025

Прийнята до друку 28.04.2025

Додатки

Рис. 1. Дорога до Талергофа (фонди ЛІМ – Львівського історичного музею)
Rice. 1. Road to Thalerhof (LIM Funds – Lviv Historical Museum)

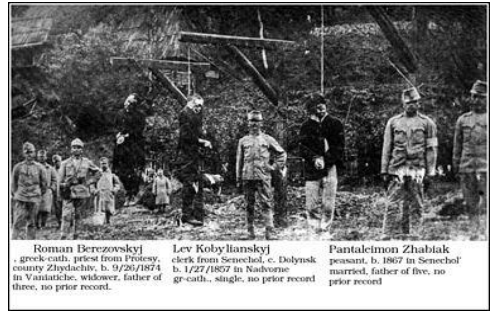

Рис. 2. Розправа австрійців з русофілами (фонди ЛІМ)
Rice. 2. The massacre of the Austrians against Russophiles (LIM funds)

Рис. 3. Житло та поселенці Талергофа (фонди ЛІМ)
Rice. 3. Thalerhof housing and settlers (LIM funds)

Рис. 4. Утримання лемків разом з російськими полоненими (фонди ЛІМ)
Rice. 4. Maintenance of Lemkos together with Russian prisoners (LIM funds)

Рис. 5. Титульна сторінка газети русофілів “Галицько-руський вѣстникъ”. 1850 р. (фонди ЛІМ)
Rice. 5. The title page of the Russophile newspaper “Halycho-russkiy vestnyk”. 1850 (LIM funds)

Рис. 6. Титульна сторінка львівської газети русофілів “Галицька Русь”. 1893 р. (фонди ЛІМ)
Rice. 6. Front page of the Lviv Russophile newspaper “Halytskaya Rus”. 1893 (LIM funds)

Рис. 7. Титульна сторінка львівської газети русофілів “Голось народа”. 1914 р. (фонди ЛІМ)
Rice. 7. Front page of the Lviv Russophile newspaper “Voice of the People”. 1914 (LIM funds)

Рис. 8. Відозва до українців Львова у зв'язку з російським захопленням міста (фонди ЛІМ)
Rice. 8. Appeal to the Ukrainians of Lviv in connection with the Russian capture of the city (LIM)

Рис. 9. Російські “асвабідітелі” у Львові. 1914 р. (фонди ЛІМ)
 Rice. 9. Russian “liberators” in Lviv. 1914 (LIM funds)

Рис. 10. Депортації українців з Польщі у 1944–1946 рр. (URL: <https://Localhistory.org.ua>)
 Rice. 10. Deportations of Ukrainians from Poland in 1944–1946 (URL: <https://Localhistory.org.ua>)

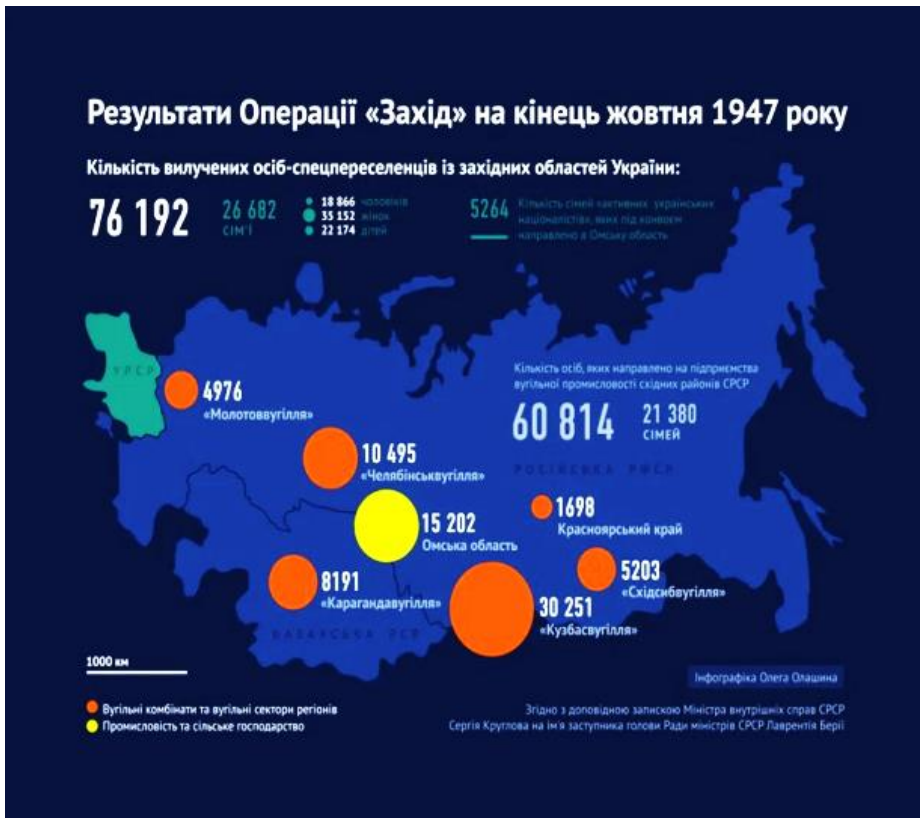

Рис. 11. Результати операції “Захід” на кінець жовтня 1947 р. URL: <https://Localhistory.org.ua>
 Rice. 11. Results of Operation “West” at the end of October 1947 (URL: <https://Localhistory.org.ua>)